

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce:

**Koncepce vzdělávání a společenského chování na renesančních
dvorech**

Gabriela Gregorová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra filozofie
Studijní program Humanitní studia
Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce:

**Koncepce vzdělávání a společenského chování na renesančních
dvorech**

Gabriela Gregorová

Vedoucí práce:

PhDr. Jana Černá, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Janě Černé, Ph.D. za cenné rady a metodické vedení práce.

Obsah

1. ÚVOD.....	1
2. RENESANCE V SOCIOKULTURNÍM KONTEXTU	3
3. RENESANČNÍ DVŮR	8
3.1 Společenská struktura a uspořádání dvora	8
3.2 Významné renesanční dvory - vládnoucí osobnosti.....	11
3.2.1 Florencie – De' Medici	12
3.2.2 Ferrara- Rod D' Este, Mantova- Gonzagové	12
3.2.3 Urbin- Frederico da Montefeltro	13
4. VZDĚLÁVÁNÍ NA RENESANČNÍM DVOŘE.....	14
4.1 Zvolené oblasti vzdělávání.....	14
4.1.1 Literatura a filosofie	18
4.1.2 Hudba	21
4.2 Oblast společenského chování	24
4.2.1 Dvořan jako vzor kulturních a morálních hodnot dvora	26
4.2.2 Kavalírské cesty.....	29
5. ZÁVĚR.....	32
6. RESUMÉ.....	33
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY.....	34

1. ÚVOD

Renesance a především renesanční humanismus, je období vyznačující se změnou lidského pohledu na svět. Zatímco ve Středověku se lidské myšlení odvíjelo od víry v Boha, v renesanci je kladen důraz také na lidský rozum. V tomto důsledku vyplynula u člověka důvěra ve vlastní schopnosti. Renesanční člověk tak charakterizuje osobnost všestranně nadanou, jejímž představitelem je také dvořan.

Předmětem této práce je oblast vzdělávání a společenského chování, přičemž pozornost je věnována vybraným panovnickým rodům na italských a španělských renesančních dvorech. Cílem je reflektovat vzdělávání v prostředí těchto dvorů, analyzovat jednotlivé oblasti vzdělávání (se zaměřením na literaturu, hudbu a společenské chování) a ukázat jejich specifika především v kontrastu k soudobému vzdělávání univerzitnímu / institucionálnímu. Ve své práci zohledním jak koncepcce kulturně-historické, tak filosofické.

V první kapitole se zaměřuji na charakteristiku renesance a její možné vymezení, které přibližuji na základě koncepcí historiků P. Johnsona, E. Garina, P. Burka a J. Burckhardta. Dále se věnuji myšlenkovému a vzdělanostnímu proudu - humanismu a uvádím jeho typické hlavní znaky. Humanisté zastávali v Italské společnosti několik profesních rolí, ve své práci se pak zaměřím především na jejich úlohu učitelů a literátů. Ve třetí kapitole se pak zabývám strukturou společnosti na renesančním dvoře, zobrazuji její uspořádání a představuji významné renesanční dvory.

Hlavní osou mé práce je kapitola zaměřená na vzdělávání. V této části práce komparuji především názory Jacoba Burckhardta a Petera Burka s dalšími autory. Důraz je kladen na humanismus a jeho vliv na vzdělávání. V následující části 4.1 pak prostřednictvím díla Jacoba Burckhardta podrobuji reflexi školu Vittorina da Feltre v Mantově, jež je jedinou dochovanou svého druhu.

Stěžejním tématem je společenské chování, které je nezbytnou součástí života na renesančním dvoře. Z dobových myslitelů zabývajících se otázkou společenského chování na renesančních dvorech, věnuji největší pozornost Baldassaru Castiglioni a

jeho spisu Dvořan, příručky pedagogického charakteru, dílu zaměřenému na ideál dvořana, jeho nejdůležitější vlastnosti a způsoby chování.

Poslední kapitola je věnována kavalírským cestám, které tvoří podstatnou složku celé výchovy a vzdělání šlechtice. V této části práce se budu věnovat především významu těchto cest a zmíněny budou také ukázky kavalírských cest z českého prostředí.

Ve své práci si nečiním nárok pojednat o vzdělávání na renesančních dvorech v komplexitě, nýbrž v mnou vybraných oborech a přispět tak svým způsobem ke zkoumání tohoto tématu, které v českém prostředí není takřka reflektováno, přinejmenším nikoli v ucelené, systematické podobě.

2. RENESANCE V SOCIOKULTURNÍM KONTEXTU

Abychom byli schopni porozumět vybraným oblastem lidského konání v období renesance, je třeba si nejprve přiblížit charakteristické rysy této doby. Renaissance (z ital. *rinascimento*, z fr. *renaissance*) je označení pro historickou a kulturní epochu, která vznikla na přelomu 13. - 14. století v Itálii, odkud se šířila dále do Evropy. Svého vrcholu pak dosáhla renesance v 16. století. Avšak v souvislosti s jejím šířením za hranice Itálie docházelo také k tomu, že myšlenky a témata italské renesance překročily výše uvedené časové rozpětí a v odlišných podobách působily ještě v průběhu 17. století.¹ Renaissance, zejména renesanční humanismus, se programově vrací k antice (starověku). Snaha napodobovat Řeky a Římany je silná též v sochařství a architektuře.

Na první problém, který vyvstává s užitím pojmu renesance, narážíme ve snaze o jeho definování. Snaha definovat renesanci jako historické období je těžká, jak dokládají např. studie profesorů Fergusona (1723 - 1816) a Weisingera. Pokusy o definování a časové určení tohoto období jsou početné a nejednoznačné. Vedou k tomu, že bychom se uchýlili ke způsobu definice, který se nabízí v jiných oblastech, a to definovat renesanci jako historické období, o kterém píší renesanční historici.² Samotný termín *Renaissance* byl poprvé užit historikem J. Micheletem (1798 - 1874) v roce 1858 a v jeho pojetí charakterizoval přechod mezi křesťanskou Evropou a počátkem moderního věku.³ Kdy přesně ale nastal konec jedné epochy a začal počátek další? Tuto otázku s sebou přináší užití pojmu *moderní*, respektive změny v pojetí *modernosti*.⁴ Dalším, kdo vidí problém v časovém určení renesance je historik P. Johnson (1928). Ten zdůrazňuje, že ačkoli mezi historiky panuje konsensus ohledně toho, co nazývají raným moderním obdobím evropských dějin, tedy konec patnáctého a počátek šestnáctého století, v různých zemích se toto období datuje odlišně. Ve Španělsku je například moderní věk spojován s rokem 1492, kdy bylo dobytí Granady završeno vyhnáním židů a Maurů, v Anglii s nástupem Jindřicha VII., Francie a Itálie se připojily v důsledku vpádu Karla VII. Tyto příklady událostí jsou jasným důkazem toho, že spojitost renesance a rané moderní doby není z chronologického

¹ Garin, E. *Renesanční člověk*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, kapitola I., s. 9

² Kristeller, P. *Renaissance Thought and the Arts*, s. 2

³ Johnson, P. *Dějiny renesance*, s. 7

⁴ Burke, P. *Italská renesance*, s. 8. „V práci vydané roku 1860 chápal velký švýcarský historik Jacob Burckhardt renesanci jako moderní kulturu vytvořenou moderní společností.“

hlediska přesná.⁵ V samotném pojmu renesance lze potom spatřovat dle Johnsona další problém. Johnson si je vědom toho, že kulturní znovuzrození (rozkvět - opěvování dřívějších hodnot) je v dějinách běžným jevem.⁶ S tímto problémem souvisí názor historika Petera Burka (1937), podle kterého je užitečnější zkoumat spíše inovace než „rozkvět“, neboť koncept novosti je mnohem jasnější. V Itálii bylo 15. a 16. století obdobím inovací nejen v umění ale v řadě nových oborů, stylů a žánrů.⁷

Hlavním znakem renesance není jen návrat k antickému světu. Původ kulturního rozmachu, který je prostoupen celou renesancí, je třeba hledat i jinde, nejen v antických vzorech, ale především v lidských hodnotách, které se projevují v nejrůznějších oblastech života člověka, od umění až po občanský život.⁸ Jak bylo již zmíněno, renesance se zaměřuje na člověka jako na individuum. Individualismus bývá prezentován jako jeden z aspektů odlišující renesanci od středověku. O renesančním individualismu se zmiňuje například švýcarský historik a znalec italské renesance Jacob Burckhardt (1818 - 1897). Historik E. Garin (1909 - 2004) poukazuje na to, že Burckhardt spojoval dvě odlišná, ale související témata. Tím prvním je pozornost, která je v renesanci věnována člověku. Druhým tématem je otázka jak se během přeměny společnosti změnil vztah lidí k novým formám a novému zaměření lidské činnosti. Podle Garina se Burckhardt snaží spojit objevení člověka se zájmem o dějiny lidí ve společnosti. Italové, jak poznamenává „projevili Italové mezi Evropany jako první rozhodný sklon k přesnému popisu dějinného člověka v jeho rysech a v jeho vnitřních i vnějších kvalitách“.⁹ „Nezastavili se před „popisem morální stránky lidí a národů, také zevnějšek člověka je předmětem pečlivého a detailního pozorování.“¹⁰ Tak nepřestává zdůrazňovat *oko umělce*, jímž můžeme v nejrůznějších rukopisech, včetně těch, v nichž bychom to čekali nejméně, pozorovat, jak se rýsují individua a typy.

Je však důležité mít na paměti, že italská renesance v pojetí J. Burckhardta je poněkud značně idealizovaná. Tato idealizovaná podoba italské renesance

⁵ Johnson, P. *Dějiny renesance*, s. 8

⁶ Tamtéž, s. 8

⁷ Burke, P. *Italská renesance*, s. 22

⁸ Garin, E. *Renesanční člověk*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, kapitola I., s. 10

⁹ Tamtéž, s. 12

¹⁰ Tamtéž, s. 12

je pravděpodobně následek toho, že Burckhardt žil v době industriální společnosti typické pro 19. století, která mu nebyla nikterak blízká a kterou často kritizoval.¹¹

Právě v období renesance, se začínají objevovat jednotlivé osobnosti, které se nebojí jakkoli odlišovat. Důraz na individualitu nalezneme v mnoha dílech. Jako dobrý příklad nám může posloužit Baldassare Castiglione (1478 - 1529), který ve svém pojednání o dokonalém dvořanovi a jeho porozumění umění připomíná, že Mantegna, Leonardo, Raffael, Michelangelo byli dokonalí, každý „ve svém stylu“.¹² Obdobnou poznámku zmínil o Leonardovi, Raffaelovi a Tizianovi návštěvník Itálie Francisco de Hollanda, když prohlásil, že každý z nich maluje svým vlastním stylem.¹³

Dalším důležitým prvkem renesance je universalismus. Mnoho umělců toho období bylo zdatných hned v několika odvětvích. Příkladem takového všestranného (univerzálního) člověka je Dante Alighieri (1265 - 1321), který kromě toho, že napsal významné literární dílo *Božská komedie*, byl také filosof a teolog. Jak poznamenává jeden z účastníků dialogu *O občanském životě* florentského humanisty Mattea Palmieriho: „Člověk je schopen naučit se mnoha věcem a sám se učinit univerzálním v mnoha znamenitých uměních.“¹⁴ V podobném duchu se o člověku jako „chameleónovi“¹⁵ vyjadřuje také Pico della Mirandola (1463 - 1494) ve spise *O důstojnosti člověka*. Podle Mirandoly je člověk nadán schopností stát se tím, čím chce. Tato schopnost je dána jeho postavením ve světě. Bůh ponechal člověka jako stvoření bez určené podoby a postavil ho do středu světa. Při jeho stvoření do něj vložil zárodky všech forem života, a které zárodky člověk vypěstuje, ty v něm vydají své plody. Člověk tak podle své vlastní svobodné vůle rozhoduje o své přirozenosti. „*Kdo by nebyl naplněn obdivem k tomuto chameleónovi, jímž je člověk?*“¹⁶

V souvislosti s renesancí je na místě zmínit významný myšlenkový a vzdělanostní proud a tím je (renesanční) humanismus. Humanismus s sebou přináší změnu v myšlení,

¹¹ Burke, P. *Italská renesance*, s. 39

¹² Castiglione, B. *Dvořan*,

¹³ Burke, P. *Italská renesance*, s. 32

¹⁴ Tamtéž, s. 71

¹⁵ Pico z „Mirandoly“, *O důstojnosti člověka*, s. 58

K chameleónovi člověka přirovnal už Aristoteles, ovšem na rozdíl od Pica v negativním smyslu: Za chameleóna bychom podle něho museli považovat člověka, jehož blaženost by se měla zakládat nikoli na stálých ctnostech, ale na proměnlivých životních nahodilostech, tedy člověka stojícího na vratkém základě. Picova metafora inspirovala i jiného autora, Ficina, který k chameleónovi přirovnává lidskou *představivost*. (Tamtéž, s. 58).

¹⁶ Tamtéž, s. 59

ale hlavně v pohledu na člověka a jeho život. Zatímco ve středověku se pozornost upírala především k bohu, nyní je středem zájmu i člověk. Nešlo o to, že by lidé přestali věřit v boha, ale začali klást větší důraz na rozum a vlastní úsudek.

Humanismus se nesnažil vytvořit něco nového, ale obnovit starší, antickou tradici. Humanisté popírali obecně přijímané názory scholastiků a teologů, již ovládali univerzity ve středověku a stavěli se nejen proti univerzitám, ale bouřili se i proti jejich důrazu na vysoce formalizovanou techniku akademické debaty ke vštípení vzdělání.¹⁷ Podle humanistů univerzity potlačovaly individualitu. Proto byla většina humanistů neakademiky.

Humanisté si vytvářeli vlastní akademie podle Platónova vzoru. První škola, kde se vyučovalo podle humanistických osnov, byla v Mantově, další pak o několik let později ve Ferraře. Humanisté se rovněž vyskytovali u knížecích dvorů, kde si mohli vytvářet svá vlastní pravidla a kde panovníci často lačnili po kulturních novinkách. Například humanista Politian - vlastním jménem Angelo Poliziano (1454 - 1494), který se stal vychovatelem dětí na dvoře de Medici a zároveň byl profesorem na univerzitě ve Florencii.¹⁸ Schopnost pronikat na šlechtické dvory umožňovala humanistům zvýšit šance na přízeň patrona z řad bohatých a mocných.¹⁹ Někteří humanitní učenci se uplatnili jako osobní tajemníci panovníků, aristokratů nebo jiných významných osobností. Za zmínku určitě stojí například Lorenzo Valla (1405 - 1407), jenž byl vyloučen z univerzity v Pávii a poté se dostal do služeb neapolského krále a později sloužil jako tajemník papeže.²⁰ Pozice osobního tajemníka nebyla nová, avšak její význam vzrostl s nárůstem administrativní zátěže panovníků a šlechticů.²¹

V raném 15. století bylo v Itálii třináct univerzit, přičemž nejdůležitější byla univerzita v Padově, poté v Bologni a Ferraře.²² Z hlediska učebního plánu byly evropské univerzity jednotné. První gradus představoval bakalaureát umění, tj. sedmi svobodných umění, které se dělily na dvě skupiny, základní - trivium, jež se zabývalo jazykem (gramatika, rétorika, logika), pokročilejší - quadrivium (aritmetika, logika,

¹⁷ Johnson, P. *Dějiny renesance*, s. 30

¹⁸ Tamtéž, s. 31

¹⁹ Tamtéž, s. 32

²⁰ Burke, P. *Společnost a vědění*, s. 53

²¹ Tamtéž, s. 38

²² Burke, P. *Italská renesance*, s. 62

astronomie). Vyhrazen byl také prostor pro trojici filosofí (etiku, metafyziku a filosofii přírody).²³ Postupem času docházelo k novému uspořádání výuky, které mělo na různých univerzitách různou podobu. Na mnoha místech do učebního plánu pronikl systém, který se lišil od rozdělení trivium a quadrivium. Šlo o systém humanitních studií-*studia humanitatis*.²⁴ Termín humanismus se vyvinul z pojmu humanista, užívaného studenty na italských univerzitách. Humanista byl profesor nebo student *studia humanitatis*. *Studia humanitatis* je termín označovaný pro studium pěti předmětů gramatiky rétoriky poezie historie a morální filozofie, všechny tyto předměty měly základ ve čtení klasických řeckých a latinských autorů.²⁵

Renesanční humanismus se vyvíjel pod vlivem několika středověkých aspektů. Mezi ně patřila v první řadě formální rétorika, která vzkvétala ve středověké Itálii jako technika sestavování dopisů a dokumentů a veřejných kázání, stejně jako trénink pro třídu radních a sekretářů, kteří sestavovali dokumenty a dopisy pro papeže, vládcy, biskupy prince atd. Druhým středověkým vlivem na renesanční humanismus bylo studium latinské gramatiky, která byla pěstována ve středověkých školách. Studium bylo kombinováno se čtením klasické latinské poezie a prózy. Tento vliv byl patrný na konci třináctého století, kdy studium klasických latinských autorů bylo předpokladem pro elegantní sestavování dokumentů, což bylo úkolem profesionálních řečníků.²⁶ Znalost latiny tak byla důležitá nejen v psaném ale i mluveném projevu.

Primárním jazykem tak byla latina, bylo by však chybou nezmínit se alespoň okrajově o rozvoji řeckých studií v období renesance. Oproti latině chyběla v oblasti řeckých studií jakákoli evropská středověká tradice. Vyjma oblastí Sicílie a jižní Itálie, kde se mluvilo řecky, existovalo jen málo učenců, kteří řecky uměli. Přínos humanistů je tak v oblasti řeckých studií významný. Humanisté zavedli výuku řečtiny na univerzitách a středních školách, ale zasloužili se také o překládání a interpretaci celé antické řecké literatury. Ačkoli byl vliv humanistů na řecká studia značný, zdaleka nepřesáhl rozsah a inovaci v oblasti studií latinských.²⁷

²³ Burke, P. *Společnost a vědění*, s. 110.

²⁴ Tamtéž, s. 118.

²⁵ Kristeller, P. *Renaissance Thought and the Arts*, s. 3

²⁶ Tamtéž, s. 3

²⁷ Kristeller, P. *Osm filosofů italské renesance*, s. 155

3. RENESANČNÍ DVŮR

3.1 Společenská struktura a uspořádání dvora

V nejobecnějším principu lze dvůr chápat jako místo, nejčastěji palác, s branou a nádvořími, strážnicí, ale také s místností poskytující vladaři soukromí a klid.²⁸ Dvůr však především představuje místo, kde se zdržuje vladař. Pro renesanční vladaře bylo typické, že se nezdrželi na žádném místě dlouho. Většina z nich strávila dost času na cestách přesunem z jednoho paláce do druhého. Pokud se vladař odebral na cesty, převážná část dvora s ním. Týkalo se to hlavně úředníků, kteří byli nuceni krále kamkoli následovat. Dvůr obvykle zahrnoval stovky až tisíce lidí. Například dvůr v Urbinu čítal na konci 14. století kolem 350 osob. Avšak již na počátku 15. století dosahoval Milánský dvůr počtu přes 600 osob, dvůr v Mantově ve 20. letech 15. století okolo 800 a římský dvůr za vlády papeže Lva X. až 2000 osob.²⁹

V důsledku tak velkého počtu lidí u dvora, nelze přesně stanovit, kdo patřil ke dvořanům a kdo nikoli. Osazenstvo dvora bývalo velmi různorodé a představovalo široké spektrum sociálních vrstev, od šlechticů zastávajících vysoké úřady, komorníka, číšníka, přes řadu nižších dvořanů, jako byli sekretáři a pážata až po nejnižší služebnictvo zahrnující kuchaře, trubače, sokolníky nebo podkoní.³⁰ Důležitou roli hrála právě šlechta, neboť jejím úkolem bylo dodat dvoru na vznešenosti. Tato skupina dvořanů se ještě dále dělila. Na vrcholu této hierarchie nalezneme šlechtické držitele četných úřadů s vysokým společenským postavením, například komořího nebo číšníka. Takové uspořádání může vyvolat dojem, že pozice komořího nebo číšníka nebyla na vysoké společenské výši. Je třeba ale zdůraznit, že držitelé těchto úřadů vykonávali tyto funkce služebníků v domácnosti osobně pouze při zvláštních příležitostech a ve spojení s ceremonii. Po zbytek času byly tyto povinnosti svěřeny jejich zástupcům.³¹

Vladař se rád obklopoval předními šlechtici, nejen proto, aby je mohl požádat o radu, ale také aby je měl pod svým dohledem. Panovníci se obecně rádi stýkali se svou aristokracií, protože jim umožňovala chovat se vznešeně, což byla kvalita,

²⁸ Burke, P. *Dvořan. In Renesanční člověk a jeho svět*, s. 110

²⁹ Tamtéž, s. 112

³⁰ Burke, P. *Italská renesance*. s. 233

³¹ Burke, P. *Dvořan. In Renesanční člověk a jeho svět*, s. 113

za kterou bývali panovníci často chvalořečeni. Důvody pro příchod šlechticů ke dvoru tak byly různé, ať už to byla snaha o panovnickou přízeň nebo naděje na společenský vzestup. Téměř každý panovník měl své oblíbence, tzv. favority. Většinou se jednalo o mladé šlechtice, jejichž úkolem bylo dělat panovníkovi společnost ve chvílích volna. Společenské postavení oblíbenců záviselo na vladařově náklonnosti. Jakkoli to může znít pošetile, je třeba brát v úvahu, že i panovník potřeboval mít přátele a alespoň na chvíli zapomenout na formální povinnosti.³²

„Postavení favorita ve skutečnosti plnilo společenskou úlohu s pozitivní politickou funkcí, alespoň z hlediska vladaře. Umožňovalo určitou míru flexibility a neformálnosti v prostředí, v němž hrozilo, že společenské chování ustrne v obřadnosti.“³³

Renesanční dvůr tak představuje instituci s mnoha rozličnými funkcemi. Slouží nejen jako místo, umožňující panovníkovi vládnout, ale také jako kulturní centrum. *„Dvůr je zvláštním typem instituce, společenského prostředí, v němž bylo vytvořeno a užíváno umění, jež nazýváme renesanční.“³⁴*

Potřeba zkrátit si dlouhou chvíli pomáhá k vytvoření prostředí, ve kterém se vladař a dvořané věnují hudbě, poezii, salonním hrám a jiným druhům zábavy. Zájem o literaturu a kulturní novinky vytváří ze dvora jedno z hlavních center kulturního pokroku. Řada vladařů podporovala různé umělecké činnosti. Dvůr se tak stával místem, kde se vyskytovali významní umělci, básníci a hudebníci. V některých případech se jednalo o tak zvanou patronaci.³⁵

Pozitivní náhled na uměleckou patronaci měl například N. Machiavelli (1459 - 1527), který zmiňuje, že panovník se má též projevit jako milovník umění a věd, má

³² Tamtéž, s. 115

³³ Tamtéž, s. 116

³⁴ Burke, P. Dvořan. In Renesanční člověk a jeho svět, s. 110

³⁵ Burke, P. Italská renesance, s. 104

Burke uvádí pět druhů patronace. Prvním druhem patronace je začlenění umělce do domácnosti, kdy bohatý člověk bere umělce nebo spisovatele na několik let do svého domu, poskytuje mu stravu, ubytování a občasně dary, za to očekává, že bude postaráno o jeho umělecké a literární potřeby. Druhým je systém objednávky. Opět jde o osobní vztah mezi umělcem a patronem trvající do doby než je malba či báseň dodána. Třetí je systém trhu, kdy umělec nebo spisovatel vytvoří něco hotového, co se pak snaží prodat, buď přímo sám, nebo prostřednictvím obchodníka. Tento typ se v Itálii již objevoval, ale první dva typy převažovaly. Čtvrtý (systém akademie- vládní kontrola prostřednictvím instituce ustanovené umělci) a pátý (systém subvencí- nadace podporuje tvůrčí jedince, aniž si činí nárok na výsledky jejich tvorby) typ ještě neexistovaly. (Tamtéž, s. 100)

zaměstnávat proslulé muže a prokazovat poctu vynikajícím umělcům. Má povzbuzovat práci také v jiných odvětvích lidské činnosti.³⁶

Je pochopitelné, že všechny druhy patronace měly své výhody i nevýhody. Častým problémem u té dvorské byla například lhostejnost umělce, nebo panovníkova netrpělivost. „*Chceme, abyste pracoval na jisté malbě, kterou chceme mít vyhotovenou, a přejeme si, abyste jakmile toto obdržíte, všeho nechal, vsedl na koně a přijel sem k nám*“³⁷ (Napsal vévoda milánský lombardskému malíři Vincenzu Foppovi).

Další nevýhodou pak byla služebnost. Na dvoře v Mantově musel například italský malíř A. Mantegna (1431 - 1525) žádat svého patrona o svolení, aby mohl cestovat a přijímat zakázky i odjinud.³⁸ Hlavním úskalím této patronace však byla vázanost umělce na svého patrona. Pokud vladař zemřel, mohl umělec vše ztratit. V těchto případech pak více než jindy záleželo na stycích a přátelských vztazích. Důležitost těchto vztahů lze ilustrovat na příkladu dvou umělců G. Vasariho (1511 - 1574) a B. Bandinelliho (1493 - 1560).

„*Vasari získal práci pro Ippolita a Alessandra de' Medici, protože byl vzdáleným příbuzným jejich poručníka, kardinála Silvia Passeriniho. Když po smrti vévody Alessandra jeho naděje „ odvál vánek“, jak se vyjádřil, Vasari se pokusil vstoupit do stálé služby u jeho nástupce Cosima. Bandinelli měl rovněž rodinné vztahy k Medicejským; jeho otec pro ně pracoval před jejich vyhnáním z Florencie v roce 1494.*“³⁹

Naopak výhodou dvorské služby bylo, že poskytovala umělcům relativně dobré ekonomické zázemí v podobě stravy, ubytování, občasných darů apod.

Renesanční dvůr však nelze vidět jen v pozitivním světle. Výše uvedené vylíčení renesančního dvora může vyvolat až příliš idealizovanou představu o dvoru jako prostředí, vhodném pro umělce, spisovatele i učence.⁴⁰ Někomu se vydobýt místo u dvora nepodařilo, jiní toho zase litovali. Jestliže se například B. Castiglione vyjadřuje o dvoru jen v kladném duchu, neznamená to, že se nenašly i negativní názory. Mnohdy

³⁶ Machiavelli, N. *Vladař*, kap. 21, s. 79

³⁷ Burke, P. *Italská renesance*, s. 106

³⁸ *Tamtéž*, s. 108

³⁹ *Tamtéž*, s. 115

⁴⁰ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 128

byl samotný odraz reality zcela opačný, jak můžeme vidět ve spisu humanisty Aenea Silvia Piccolominiho nazvaný *Strasti dvořanů – Le miserie dei cortigiani* sepsaný v roce 1444.⁴¹

„Jestliže se někdo snaží dosáhnout na dvoře stavu radosti, píše Aeneas, bude zklamán. Je pravda, že na dvoře zní hudba, avšak jen tehdy, když si ji žádá vladař, a ne když si ji přejete vy, ale bohužel právě tehdy, když jste doufali, že usnete. Služebníci nikdy nepřinesou jídlo včas a náhle, ještě než skončíte, odnášejí talíře. Nikdy nevíte, kdy se dá dvůr na cesty, spěšně se chystáte k odjezdu, a zjistíte, že vladař změnil rozhodnutí. Samota a klid jsou vyloučeny. Ať už vladař stojí nebo sedí, dvořan musí být vždy na nohou.“⁴²

3.2 Významné renesanční dvory - vládnoucí osobnosti

Itálie byla v období renesance sídlem hned několika vládnoucích rodů. Jejich význam a důležitost se v průběhu renesance měnily, avšak bylo jen málo těch, které bychom nezařadili mezi tyrany a označili je za spořádané. S tyranií se setkáme téměř u všech panovníků. Jakkoli patřil například Alfons Aragonský (? - 1458) mezi mírné a skromné vladaře, totéž ani zdaleka neplatilo o jeho synovi Ferrantovi (nazývaný též Fernando, vládl 1458 - 1494). Fernando (pravděpodobně Alfonsův levoboček) byl mezi tehdejšími panovníky nejstrašnějším.⁴³

Jak píše Jacob Burckhardt ve své knize *Kultura renesanční doby v Itálii*: „*Ferrante se oddával dvěma zábavám: míti své odpůrce v těsné blízkosti buď živé v bezpečných žalářích nebo mrtvé nabalsamované v oděvu, jež nosívali za živá.*“⁴⁴ Ani Ferrantův syn Alfons nebyl jiného ražení než jeho otec.

Důležitým aspektem této doby byl fakt, že se vše řešilo různými intrikami a rodinnými vraždami. Spory se mnohdy odehrávaly i běžně mezi příbuznými v rámci jednoho rodu. Výjimkou nebyl ani Francesco Sforza (vládl 1450 - 1466). Ačkoli byl považován za skvělého vladaře a miláčka štěstěny, ani jeho určité intriky neminuly. Manželka mu ze žárlivosti usmrtila milenku a jeho vlastní syn se proti němu spíkl. Může se zdát, že alespoň další panovník, Lodovico il Moro, udělal něco záslužného,

⁴¹ Burke, P. *Italská renesance*, s. 234

⁴² Tamtéž, s. 234

⁴³ Burckhardt, J. *Kultura renesanční doby v Itálii, kapitola 5, s. 44*

⁴⁴ Tamtéž, s. 45

když dal založit Akademii, ale i on myslel více na sebe, než na žactvo, které tam mělo být vzděláváno.⁴⁵ Spořádanější panovníky nalezneme až ve druhé polovině 15. století u Gonzagů, mantovských a Montefeltrů.

3.2.1 Florencie – De' Medici

První fází přijímání renesance bylo rozšiřování florentských inovací do ostatních částí Itálie. Toto přijímání bylo provázeno kulturními postoji Cosima a Lorenza D' Medici, kteří usilovali o umístění florentských umělců na dvory do Neapole, Mantovy a dalších. Podle Burke je však důležité vyhnout se pojmu florentsko-centrický, který odpírá účast na inovaci ostatním regionům.⁴⁶ Rod Medicejů učinil ze znovuoobjevování klasického starověku téměř princip vlády. Sám Cosimo D' Medici (1389 - 1464) byl nadšeným samoukem (nechával od písařů opisovat do své knihovny klasické autory) ale také patronem několika předních renesančních umělců. Jeho činnost předčil vnuk Lorenzo Il Magnifico (1449 - 1492), který se stal nejen patronem mnoha učenců ale rovněž básníkem.⁴⁷

Oba tyto panovníky spojoval zájem o Platóna, na jehož počest založili v roce 1460 „akademii“.⁴⁸ Cosimo D' Medici si dokonce objednal překlad Platóna od významného humanisty M. Ficina (1433-1499).⁴⁹

3.2.2 Ferrara- Rod D' Este, Mantova- Gonzagové

Dalším významným centrem humanismu byla Ferrara, kde vládl rod D' Este. Ercole I., vévoda ferrarský, měl dvě dcery, Isabellu a Beatrici. Isabella D' Este (1474 - 1539) se provdala roku 1490 za markýze z Mantovy, Francesca Gonzagu (1466 - 1519). Byla to právě ona, kdo se v této rodině zajímal o umění. Ve známost vzešlo hlavně její tzv. *studiolo* (kombinace kabinetu a sběratelských kuriozit). Na jeho výzdobě se podílela řada předních umělců (A. Mantegna, P. Perugio) a bylo zaplněno knihami a různými uměleckými předměty.⁵⁰

⁴⁵ Tamtéž, s. 51

⁴⁶ Burke, P. *The European Renaissance, kapitola 1, s. 38*

⁴⁷ Johnson, P. *Dějiny renesance, s. 34*

⁴⁸ Burke, P. *The European Renaissance, kapitola 1, s. 36*

⁴⁹ Johnson, P. *Dějiny renesance, s. 33*

⁵⁰ Tamtéž, s. 35

3.2.3 Urbin- Federico da Montefeltro

Poslední významný panovnický rod se nacházel v Urbinu. Hlavním představitelem tohoto rodu byl vévoda Federico da Montefeltro (1444 - 1482), jehož rodina zde byla vůdčí silou od 13. století. Jacob Burckhardt se o tomto dvoru zmiňuje takto: „*Dvorských úřadů bylo tolik, jako snad na dvorech největších monarchů, ale ničím se nemrhalo, vše bylo účelné a kontrolováno. Nikdo nehrál, neklel a nehonosil se, neboť dvůr byl též vojenskou vychovatelnou pro syny jiných pánů a výchova jich byla vévodovi čestnou záležitostí.*“⁵¹

Za období vlády vévody Federica da Montefeltro platil dvůr za příkladný vzor své doby. Sám vévoda Federico byl nejen slavným kondotiérem a žákem humanisty Vittorina da Feltre, ale také milovníkem umění. Ze svého dvora dokázal vytvořit kulturní středisko, kde na počátku 16. století působila celá řada umělců a literátů, kteří podstatným způsobem zasáhli do italského renesančního života. To byl také důvod, proč si tento dvůr vybral k napsání příručky o dvorském chování B. Castiglione (1478 - 1529).⁵²

⁵¹ Burckhardt, J. *Kultura renesanční doby v Itálii*, kap. 5, s. 55

⁵² Tamtéž, s. 57

4. VZDĚLÁVÁNÍ NA RENESANČNÍM DVOŘE

4.1 Zvolené oblasti vzdělávání

Řada vládařů podporovala vzdělávání a uměleckou činnost především formou již zmíněné patronace nebo mecenášství. Důležité centrum představoval například ve 14. století neapolský dvůr. Zde byl Robert z Anjou (1288 - 1342) mecenášem významných literárních umělců G. Boccaccia (1313 - 1375) a F. Petrarky (1304 - 1374). V polovině 15. století pak dosahovala patronace rozkvětu i na menších italských dvorech v Urbinu, Ferrare a Mantově.⁵³

Vzdělávání na renesančních dvorech probíhalo zejména pod vlivem humanistů, kteří zde působili na různých pozicích. Nejčastěji se jednalo o kazatele, královské lékaře nebo vychovatele. Jiným obvyklým zaměstnáním humanistů na panovnickém dvoře bylo místo sekretáře nebo dvorního dějepisce. Na tyto posty byli humanisté dosazováni především pro svoji znalost latiny a rétorické schopnosti. Významnými kancléři Florencie se stali například humanisté Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini nebo Bartolommeo della Scala.⁵⁴

Později v průběhu 15. a 16. století se počet míst u dvora pro vzdělané intelektuály několikrát násobně zvýšil. Souvislost lze hledat ve vynálezu knihtisku, v jehož důsledku docházelo k rychlému rozrůstání knihoven a vyžadovaly se tak služby vzdělaných knihovníků.⁵⁵ Například básník a učenec Angelo Poliziano se stal prvním knihovníkem na dvoře Medicejských. Vynález knihtisku však neměl jen pozitivní dopad na rozvoj a šíření textů, ale měl i jiné důsledky. Například pro pisáře představoval knihtisk spíše nepřízeň, neboť většina z nich nebyla schopná na tuto změnu rychle reagovat. Na druhé straně přispěl knihtisk k rozvoji nového typu zaměstnání, jaký představovala například pozice korektora, což byla činnost vhodná především pro spisovatele a učence.⁵⁶

Vliv humanistů byl patrný i v oblasti výchovy. Humanističtí učenci byli obvykle profesionálními učiteli, kteří učili na univerzitách nebo byli zaměstnaní jako soukromí vychovatelé. Význam výchovy a vzdělání můžeme zaznamenat v díle francouzského humanisty Michela de Montaigna (1533 - 1592), který zmiňuje: „Právě v oblasti úvah

⁵³ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, 117

⁵⁴ Burke, P. *italská renesance*, s. 84

⁵⁵ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 126

⁵⁶ Burke, P. *italská renesance*, s. 82

*o výchově a vyučování dětí spočívá vůbec, jak se zdá, ta největší nesnáz a závažnost lidského poznání.*⁵⁷

O zásadní roli vzdělávání a výchově v renesanci hovoří též historikové renesanční epochy např. Jacob Burckhardt (1818 - 1897) ve svém díle *Renaissanční kultura v Itálii* (též *Kultura renesanční doby v Itálii*), který zde zmiňuje školu humanisty Vittorina da Feltre (1397-1446), jenž působil jako vychovatel a učitel na dvoře v Mantově. O tomto humanistovi (vlastní jménem Vittore dai Rambaldoni) se vyjadřuje Burckhardt takto:

*„Nejprve vychoval syny a dcery panovnického domu, a to i jednu dceru k nevyšší učenosti. Ale když jeho sláva se rozšířila daleko za hranice Itálie, ba i z Německa se hlásili žáci z bohatých a velkých rodin, Gonzaga nejen připouštěl. Aby jeho učitel vychovával i tyto žáky, nýbrž to považoval za čest pro Mantovu, že jest výchovným místem pro vznešený svět.*⁵⁸

Vittorino da Feltre z počátku vychovával jen několik žáků. Postupem času jeho sláva rostla a žáků přibývalo a on byl nucen zaměstnat i jiné učitele, které sám řídil. Co se týče vyučování, bylo koncipováno tak, aby se každý zdokonaloval v oboru, který mu šel nejlépe a pro který se zdál býti nadán. Všichni jeho žáci četli, učili se a překládali latinské a řecké spisovatele, básníky, řečníky, pěstovali filosofii a matematiku. Později se přidal do výuky ještě tělesná cvičení. Vittorinovi žáci museli také povinně docházet do kostela a jednou týdně jít ke zpovědi. Vittorino nikdy nepoužíval fyzické tresty, nejpřísnějším trestem, jaký přikázal, bylo, že chlapec musel klečat a položit se na zem tak, aby to viděli všichni studenti.

Dalším významným humanistou a vychovatelem, o němž se Burckhardt zmiňuje, byl Guarino Veronský (1370 - 1460). Ten působil na dvoře vévody Nicola d' Este (1383 - 1441) ve Ferrare, který ho roku 1429 povolal, aby se podílel na výchově jeho syna Lionella (1407 - 1450). Od roku 1436, kdy byl jeho chovanec takřka již dospělý, vyučoval jako profesor na univerzitě. Vedle Lionella měl i on četné jiné žáky. Také Guarino kladl ve svém učení důraz na náboženství. V jedné věci se však tito dva

⁵⁷ Montaigne, M. *Eseje*, S. 307

⁵⁸ Burckhardt, J. *Kultura renesanční doby v Itálii*, kap. 6., s. 232

humanisté lišili. Oproti Vittorinovi napsal Guarino velkou množství vlastních spisů, nejčastěji se jednalo o různé překlady z řečtiny, zahajovací řeči k přednáškám apod.⁵⁹

Nutno dodat, že Burckhardtova interpretace těchto humanistických škol je poněkud zidealizovaná, neboť neexistují žádné důkazy, které by ji fakticky potvrzovaly. Výše zmíněné humanistické školy v Mantově a Ferrare netvoří ve své podstatě protipól k italskému systému vzdělávání, neboť učební plán byl téměř totožný s ostatními vzdělávacími institucemi. Je málo pravděpodobné, že by na humanistických školách probíhala seriózní výuka etiky, ačkoli se hlásalo, že se zde mladí hoši naučí mravnímu jednání a společenskému chování. Morální požadavky humanistických pedagogů tak musíme chápat nikoli jako odraz reality, nýbrž jako ideologické nároky či snahu obhájit nejen vlastní ambice, ale i ambice žáků, toužících zastávat funkce poradců anebo přímo vládců.⁶⁰

Renesanční vzdělanost nebyla patrná jen na dvorech italských ale také španělských. V průběhu renesance se Španělsko postupně stávalo významnou mocností, s vlivem sahajícím až do Středozeří a Itálie, neboť k sobě připojilo Baleárské ostrovy, Sicílii, Sardinii i Neapol. Sňatkem Ferdinanda Aragonského (1452 - 1516) a Isabely Kastilské (1451 - 1504) pak došlo ke sjednocení Aragonie a Kastilie. Vázanost s Itálií umožnila Španělsku stát také ve středu humanistické vzdělanosti. Po smrti krále Ferdinanda Aragonského v roce 1516 nastoupil na trůn jeho vnuk Karel V. (1500 - 1558). Došlo tak spojení s Nizozemím a habsburská území byla sjednocena se španělskou korunou.⁶¹ Dědicem po Karlu V. se pak stal jeho jediný legitimní syn Filip II. (1527 - 1598).

Karel V. často pobýval mimo zemi, a tak bylo nutné, aby ve Španělsku zůstal alespoň jeho syn Filip II. Ten byl do roku 1535 vychováván v domě své matky a je až pozoruhodné, že do svých sedmi let, se mu zde nedostalo žádného vzdělání. Teprve až na popud jednoho člena princovy družiny, se začal učit první písmena a seznámil se s kastilskou gramatikou. Tentýž dvořan také přeložil do kastilštiny knihu Erasma Rotterdamského O výchově křesťanského knížete (*nstitutio principis christiani*), která byla napsána pro Karla V. v roce 1516. Další vzdělávání pak probíhalo pod vedením

⁵⁹ Tamtéž, s. 235

⁶⁰ Black, R. *Filosof v prostředí renesanční kultury*. In *Renesanční filosofie*, s. 34

⁶¹ Johnson, P. *Dějiny renesance*, s. 48

učitelů a Filip II. se učil matematice, latině, zeměpisu a historii. Bohužel se mu však nedostalo vzdělání v oblasti cizích jazyků, což se mu pak už nikdy nepodařilo zcela napravit.⁶²

Ve třinácti letech se u něho rozvinula záliba ve čtení knih. V té ho také podporoval jeho učitel Calvete de Estrella (1520 - 1593), který mu obstaral velké množství knih. Většinou šlo o klasické autory nebo teologické spisy. Byly však koupeny i jiné svazky, Erasmovy spisy *Adagia*, *Chvála bláznivosti*, Ezopovy *Bajky*. V průběhu let pak přibyly ještě knihy o architektuře od Serlia a Vitruvia, od Pica della Mirandoly *Nesmrtelnost duše*, nebo díla M. Ficina. V roce 1547 pak došlo k pořízení 130 knih, které obsahovaly díla z oblasti hudby, astronomie, magie, historie a další. Jeho knihovna v Escorialu tak ke konci života čítala 14 000 svazků, vztahujících se k nejrůznějším předmětům a představovala největší soukromou sbírku knih v západním světě.⁶³ Knihy poskytly Filipu II. vědomosti, kterými potřeboval jako panovník nejvýznamnější říše své doby disponovat.

Jinou oblastí zájmu Filipa II. byla příroda. Král nacházel zálibu v zakládání botanických zahrad, kterou si pravděpodobně vypěstoval při svém pobytu v Nizozemí. Hned po příjezdu do Španělska roku 1551 nechal své zahrady přetvořit podle nizozemského vzoru.⁶⁴ V raném novověku představovaly právě botanické zahrady a kabinety centra vědění. Docházelo zde k systematizaci a klasifikaci poznatků o jednotlivých přírodních druzích. Španělé byli prvními, kteří se je snažili popsat a systematizovat.⁶⁵

Filip II. byl také mecenášem učenců, které velmi štědře podporoval, zvláště pak pokud jejich práce souvisela s náboženstvím nebo matematikou, možná proto, že sám v ní nebyl příliš zběhlý. Roku 1582 nechal založit Akademií matematiky a financoval založení čtyř kateder. Výuka v akademii probíhala v kastilštině a kromě matematiky se zde také vyučovala architektura, zeměpis, plavba nebo dělostřelectví.⁶⁶ Filipův široký rámec vědomostí vyplýval přirozeně z povinností panovníka, ale pramenil rovněž z jeho

⁶² Parker, G. *Filip II.*, s. 21

⁶³ Černá, J. *Filip II., novověká centra vědění a poznávání Nového světa*. In *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*, s. 89

⁶⁴ Parker, G. *Filip II.*, s. 48

⁶⁵ Černá, J. *Filip II., novověká centra vědění a poznávání Nového světa*. In *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*, s. 81

⁶⁶ Parker, G. *Filip II.*, S. 61

zvědavosti a zájmu o vše nové. Intenzivně podporoval rozvoj vědeckých institucí a zasloužil se tak o rozkvět španělského impéria.

4.1.1 Literatura a filosofie

Humanisté plnili hned několik profesních rolí. Nepůsobili jen jako učitelé na školách, ale také jako dvorní básníci a spisovatelé. Klasická vzdělanost humanistům v tomto směru dobře sloužila v rozvoji literárních ambicí, avšak v jejich tvorbě, která zahrnuje všechny žánry od lyrických, epických až po komedie a skládání epigramů, slouží tato klasická vzdělanost hlavně jako nezbytný prostředek pro napodobování antických literárních vzorů.⁶⁷ Vliv humanismu na filosofické myšlení a literaturu byl značný. Důležitým faktorem bylo uvedení nových antických zdrojů, reinterpretace a nové zhodnocení pramenů již známých. Změny se týkaly především řeckých filosofických pramenů, které byly znovu překládány s odlišnou stylistikou a terminologií, což mohlo vést i ke změnám v obsahu. Řada děl byla také poprvé překládána do latiny.⁶⁸

V oblasti literatury nebyla dvorská patronace tolik zapotřebí, protože mnozí z humanistických učenců byli hmotně zajištěni jako učitelé na univerzitách. Tento fakt ovšem neznamená, že se s literární patronací nesetkáme. Například Lorenzo d' Medici umožnil studium Polizianovi (1454 - 1494), Alfons Aragonský (1396 - 1458) hradil výchovu chudým chlapcům, vévoda Borso d' Este (1413 - 1471) ve Ferrare přispíval na stravu a oděv chudých univerzitních studentů.⁶⁹

Spisovatelům, kteří si již vydobyli postavení, dvorská patronace přála. Panovníci toužili po slávě a uznání a od básníků očekávali, že k ní svým talentem přispějí. Pokud se uchazeč chtěl stát dvorním básníkem, bývalo zvykem, že složil vladaři epickou báseň. Takto například obdržel Frederigo z Urbina *Feltriu*, Borso d' Este *Borsie* a Sforzové svoji *Sforziadu*.⁷⁰

Zájem o vzdělanost můžeme najít zejména u panovníka Alfonse Aragonského. Tento panovník měl velkou zálibu ve čtení starověkých autorů. O jeho dvoře se zmiňuje Jacob Burckhardt jako o místě, ze kterého vycházeli samí úspěšní mužové.

⁶⁷ Kristeller, P. *Osm filosofů italské renesance*, s. 32

⁶⁸ Tamtéž, s. 34

⁶⁹ Burke, P. *Italská renesance*, s. 126

⁷⁰ Tamtéž, s. 128

Ve službách Alfonse Aragonského působili B. Facio (1400 - 1457), A. Panormita (1394 - 1471), Lorenzo Valla (1405 - 1457), kteří se stali jeho dějepisci. Lorenzo Valla se na dvoře Alfonse Aragonského stal nejen jeho dějepiscem, ale i sekretářem. Tento italský humanista je však známý především pro své spisy. Tyto spisy zahrnují historii rodu krále Alfonse Aragonského a překlady řeckých historiků Hérodota a Thúkydida. Nejznámějším je ale jeho spis, ve kterém na historických a lingvistických základech dokládá nepravost Konstantinovy donace - *De falso credita et ementita Constantini donatione* (1440). Toto dílo napsal Valla právě v době, kdy působil ve službách Alfonse Aragonského.⁷¹

V Burckhardtově interpretaci působí ještě učeněji než Alfons Aragonský Federigo Urbinský, který byl žákem slavného humanisty Vittorina da Feltre. „*Starověk byl jen částí jeho vzdělání. Jako dokonalý kníže, vojevůdce a člověk ovládal velkou část tehdejší vědy vůbec a to k praktickým účelům, k vůli věci.*“⁷²

Dalším rodem, kde se kladl důraz na vzdělanost, byli Sforzové. Sám vévoda Francesco při výchově svých dětí považoval humanistické vzdělání za důležité i z politických důvodů. Výhodou takového vzdělání bylo, že kníže mohl jednat s nejvzdělanějšími muži jako rovný s rovnými.⁷³

Jiným panovnickým rodem, který měl na svém dvoře pod patronací slavné spisovatele, byl rod d' Medici. Na tomto dvoře působil italský humanista a filosof Marsilio Ficino (1433 - 1499), který zde tvořil pod patronací Cosima d' Medici (1389 - 1464). Ficino pocházel z okolí Florencie, kde také získal vzdělání v oblasti studia humanitatis, později ještě v medicíně. Na svoje humanistické předchůdce navazuje činností překladatele a komentátora Platóna, Plotína a dalších řeckých filosofů. Zájem o řečtinu ho vedl ke snaze prozkoumat původní zdroje platónské filosofie a pokusit se o vlastní překlady do latiny. Ficinova tvorba však nebyla ovlivněna jen platonismem, ale také třeba Lucretiovým epikureismem.⁷⁴ Okolo roku 1462 mu Cosimo de' Medici daroval dům v Careggi u Florencie, o rok později (1463) pak Ficino dokončil svůj první překlad hermetických spisů a začal překládat Platónovy dialogy. Překlad Platóna pak dokončil okolo roku 1468.

⁷¹ Kristeller, P. *Osm filosofů italské renesance*, s. 36

⁷² Burckhardt, J. *Kultura renesanční doby v Itálii*, kap. 6., s. 251

⁷³ Tamtéž, s. 251

⁷⁴ Kristeller, P. *Osm filosofů italské renesance*, s. 49

Přibližně v této době také vznikla Platónská akademie. Platónská akademie ve Florencii nebyla, jak se dříve historici domnívali, organizovaná instituce jako akademie 16. století, ale kruh lidí kolem Ficina, úzce propojený a spolupracující, ale ne identický s okruhem dvora Medici. Název akademie byl pouze přijat jako inspirace Platonovou akademií. Tento volně organizovaný kroužek lidí zahrnoval také učence a spisovatele, kteří měli své vlastní ideje, zájmy a myšlenky, občas vcelku odlišné od Ficinových, jako například v případě Pica nebo Poliziana.⁷⁵

Marsilio Ficino nebyl jediným významným humanistou, jenž se vyskytoval u dvora D' Medici. Pod patronací toho rodu se dostal také další italský humanista a filosof Pico della Mirandola (1463 - 1494). Pocházel ze severu Itálie a již v brzkém věku se mu dostalo humanistického vzdělání. Nejprve začal roku 1477 studovat kanonické právo v Bologni, o dva roky později pak filosofii na univerzitě ve Ferrare a v Padově. V průběhu doby několikrát navštívil Florencii, kde se seznámil s Ficinem a Polizianem. Nejdůležitějším mezníkem v jeho tvorbě bylo sestavení 900 tezí, které chtěl obhájit ve veřejné disputaci v Římě. Obsah některých tezí však vyvolal protesty a většina z nich byla zamítnuta. Po útěku do Francie, kde byl vězněn, se za pomoci krále Karla VIII. vrátil zpět do Itálie. Ve Florencii pak strávil zbývající roky života pod osobní patronací Lorenza de Medici. Zde také začal psát svá nejvýznamnější díla, přičemž zůstával v kontaktu s kruhem Medicejských. Také on je dáván do souvislosti s Platónskou akademií, nebyl však jejím hlavním představitelem. Ve Florencii strávil pouze posledních šest let svého života a tak řada členů akademie, zůstala jeho naukou nedotčena. Přestože byl Pico pod Ficinovým vlivem, nebál se v některých názorech odlišovat.⁷⁶ Například Ficinovo pojetí důstojnosti člověka, jež vychází z novoplatonské koncepce, nepovažuje Pico přímo za mylné, avšak dle něj plně nevystihuje povahu lidské důstojnosti.⁷⁷

Protože spisovatelé neměli žádnou formu organizace, představovala pro ně patronace důležitý zdroj zaměstnání. Patronaci jim mohl poskytnout pouze církevní dvůr nebo jednotlivec. Našli se však i tací, kteří chápali patronaci jako povinnost, například Bernardo Bembo (1433 - 1519), sám významný spisovatel. Dvorská patronace poskytovala spisovatelům nejen zázemí ale i potřebnou záštitu. Například

⁷⁵ Kristeller, P. *Renaissance Thought and the Arts*, s. 93

⁷⁶ Kristeller, P. *Osm filosofů italské renesance*, s. 65

⁷⁷ Nejeschleba, T. *Kníže svornosti: Pico della Mirandola a jeho filosofické úsilí*, s. 23

Alfons Aragonský podporoval patronaci v mnoha rozličných oblastech. Na druhou stranu činy těchto vládařů většinou ustaly s jejich úmrtím.⁷⁸

Vzdělanost v oblasti literatury byla očekávána především u dvořana, neboť jak čteme v díle Castiglionově, hlavní a skutečnou ozdobou ducha každého muže je vedle šlechtnosti literární vzdělání.⁷⁹ Ideální dvořan by pak měl být v literatuře vzdělán více než průměrně, tedy ovládat nejen latinu, ale i řečtinu. Měl by znát významné básníky a dějepisce a být zběhlý v psaní veršem i prózou, především v lidovém jazyce.⁸⁰

4.1.2 Hudba

Nedílnou součástí dvorské kultury a také vzdělanosti byla hudba. Hudba byla žádána nejen pro zpříjemnění volných chvil vladaře, ale byla také zapotřebí při různých státních slavnostech a ceremoniích. Dvorní slavnosti byly často důvodem pro vytvoření nových skladeb, tak Constanzo Festa složil roku 1539 hudbu k oslavám sňatku Cosima d' Medici (1519 - 1574) s Eleonorou z Toleda (1522 - 1562). Největší snahu o vzdělávání v oblasti hudby projevili burgundští vévodové, z nichž Filip Dobrý (1396-1467), najal hudebního skladatele a teoretika Giuillauma Dufaye (1397-1474) jako učitele hudby pro svého syna Karla Smělého. Ten se učil zpívat, hrát na harfu i komponovat.⁸¹

V oblasti hudby, bývali skladatelé chápáni jako spisovatelé v oboru hudební teorie, nebo jako hráči na hudební nástroje. Důvodem byla nejasnost termínu *musico*, který nerozlišoval mezi tím, kdo melodii skládá a kdo ji hraje. Podle historika Burka byla v období renesance řada skladatelů v Itálii přijímána s úctou, avšak není zcela jasné, zda uznání patřilo jejich skladbám nebo provedení. Mnohdy byly skladby věnovány jednotlivcům nebo na jejich počest. Jako příklad můžeme jmenovat Poliziana a Ficina, kteří napsali elegie na smrt varhaníka Squarcialupiho, nebo Lorenza d' Medici, který na jeho památku napsal epitaf. Na dvoře v Mantově za doby Ercoleho dcery Isabely (1474 - 1539) pak byli váženými členy hudebního kroužku Marchetto Cara (1470 - 1525) a Bartolommeo Tromboncino(1470 - 1535).⁸²

⁷⁸ Burke, P. *Italská renesance*, s. 136

⁷⁹ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 80

⁸⁰ Tamtéž, s. 82

⁸¹ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 124

⁸² Burke, P. *Italská renesance*, s. 89

Ne všichni hudebníci byli uznáváni a respektováni. Vůči umělcům se všeobecně rozšířily společenské předsudky, mezi které bychom zařadili nízký původ nebo nedostatek vzdělání. Některým umělcům se podařilo zbohatnout, jiní zůstali chudí. V oboru hudby tak i hudebníci nacházeli své patrony. Patronace byla dlouhodobá a zajišťovaly ji tři druhy patronů; církev, město a dvůr. Církev byla patronem hlavně zpěváků, které potřebovala při mších a jiných druhých liturgie, a varhaníků. Města přijímala hudebníky do stálé služby, neboť byli potřeba při slavnostních návštěvách a různých slavnostech. Dvorská patronace byla pak nejméně jistou, ale oproti ostatním druhům nabízela největší možnost odměn.⁸³

Řada vladařů věnovala sborům ve svých chrámech zvláštní péči jako například vévoda Ercole d' Este, který nešetřil úsilím, aby byl jeho sbor dobrý. Ještě větším milovníkem hudby se jevil papež Lev X. (vlastním jménem Giovanni Medici, syn Lorenza Medici), který sám hrál i komponoval. Na jeho dvoře působili například Elzeár Genet (1470 - 1545), francouzský skladatel, který pečoval o hudbu pro papežskou kapli, Constanzo Festa (1485 - 1545), italský skladatel proslulý svými madrigaly, nebo varhaník Marco Antonio Cavazzoni (1490 - 1560).⁸⁴

Co patroni od svých hudebníků přesně vyžadovali, není zcela evidentní. Výjimku tvoří dopis Ercolemu d Este, který mu zaslal jeho agent, aby rozhodl, kterého ze dvou kandidátů má přijmout. *„Zpěvák Isaak je nesmírně rychlý v umění skladby a kromě toho, je to muž, kterého lze řídit, jak si budete přát, ... a zdá se mi, že je neobyčejně způsobilý ke službě u Vaší výsosti, a to spíše než Josquin, protože lépe vychází se svými kolegy a častěji by připravoval nové věci; je pravda, že Josquin lépe skládá, avšak jen tehdy, když se mu zlíbí, nikoli když je o to požádán.“*⁸⁵

Hudba v období renesance je těžko definovatelná. Na rozdíl od jiných oblastí, například literatury, nemůžeme v případě hudby mluvit o napodobování antických vzorů, neboť neexistují žádné dochované hudební projevy z tohoto období. Hudební vkus, jak je prezentován v díle Catiglionově, je především individuální záležitostí, přičemž odlišnost je zde chápána jako znak toho, že každý je dokonalý právě ve svém

⁸³ Burke, P. *Italská renesance*, 125

⁸⁴ Tamtéž, s. 125

⁸⁵ Tamtéž, s. 126

„žánru“. V tomto duchu se také vyjadřuje Frederigo Urbinský v rozhovoru s Ludovikem z Canossy:

„Mnozí máme od přírody určité vlohy třeba ve stejném oboru, ale navzájem od sebe odlišné, a všechny mohou být stejně chvályhodné. Pohledme na hudbu, jejíž melodie jsou brzy pomalé a vážné, brzy rychlé, často nové a svérázné, a přece nám všechny působí radost; i když z různých příčin; nebo si všimněme, jak zpívá Bidon ze sboru Lva X: hlas má znamenitě vycvičený, pružný, mohutný, procítěný, takže se duše posluchačů neubrání dojetí. S nemenším citem zpívá nás Marchetto Cara, ale jeho hlas je měkčí, klidnější a probouzí pocit sladké blaženosti.“⁸⁶

Hudba byla také důležitým aspektem ve vzdělání dvořana. Od něj se očekávalo, že bude zběhlý nejen ve válčení, literatuře, ale také v hudbě. Tato úloha je poměrně obtížná (jak dokazuje Castiglione (1478 - 1529) prostřednictvím dialogu Federiga Urbinského ve své příručce pro ideálního dvořana), neboť velmi záleží na tom, jak dvořan tuto dovednost prezentuje: *„Dvořan by měl pěstovat hudbu jen jakoby z dlouhé chvíle a takřka z donucení a nikdy v přítomnosti neurozených lidí a před příliš hojným obecenstvím; i kdyby ji ovládal dokonale, chtěl bych, aby také v tomto případě zastíral skutečnost, že jí věnoval pracné úsilí nezbytné v každém umění, chceme-li si je dobře osvojit, a aby dával najevo, že si své dovednosti mnoho necení; když podá znamenitý výkon, ocení ji tím více druzí.“⁸⁷*

Je třeba zmínit, že podobnými dovednostmi jako dvořan, by měla oplývat také dvorní dáma. Její úloha v tomto prostředí je nezastupitelná, neboť působení žen u dvora je jakýmsi završením dvořanského umění. Castiglione se prostřednictvím dialogu jednoho z účastníků vyjadřuje k tomu, co by měla dvorní dáma znát, tedy vše, co se očekává u dvořana: *„Měla by mít aspoň povšechné znalosti, jaké mohou mít lidé o věcech, jimiž se přímo nezabývají[...], aby rozuměla literatuře, hudbě a malířství, aby uměla tančit a žertovat a osvojila si též ostatní znalosti, o nichž byla zmínka při rozpravě o dvořanovi.“⁸⁸* Osvojení těchto dovedností pak umožní dvorní dámě projevit její nepřekonatelný půvab, neboť bude schopna zapřádat hovor s každým a při jakékoli příležitosti.

⁸⁶ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 74.

⁸⁷ Tamtéž, s. 112

⁸⁸ Tamtéž, s. 206

V oblasti výběru hudebních skladeb, jak vokálních tak instrumentálních, by měl být dvořan orientován zejména na zpěv, nebo ještě lépe báseň, obojí v doprovodu loutny, která, jak píše Castiglione, propůjčuje mluvenému slovu přímo obdivuhodné kouzlo. Jinými libozvučnými nástroji jsou pak nástroje klávesnicové, neboť na nich lze zahrát mnoho skladeb, které přinášejí duši skutečný prožitek. Podobný zážitek poskytují také nástroje smyčcové.⁸⁹

Některé skladby v období renesance, byly přímo skládány za účelem vzbudit emoce vyjádřené v textu. Příkladem je zhudebnění Didonina žalozpěvu z Vergiliovy *Aeneidy* od Josquina de Prez (1440 - 1521), madrigaly od Constanza Festy (1485 - 1545), Adrianna Willaerta (1490 - 1562) a dalších. Jak napsal Willaertův žák Nicoló Vicentino (1511 - 1575): „*Když slova vypovídají o ušlechtilosti, v kompozici je třeba postupovat ušlechtilé, když vypovídají o veselí, nekomponuje se hudba smutná, a když o smutku, nikdo nesloží hudbu veselou., když jsou slova trpká, neoslazují se...*“⁹⁰

4.2 Oblast společenského chování

Dvůr byl chápán jako vzor náležitého chování a vybraných způsobů. Správně se chovat, znamenalo následovat příkladu dvora. K označení chování, jež se u dvora očekávalo, bývá použito termínu *dvornost*. Lépe však charakterizuje dvorské chování termín *gratia morum*, jež označuje vybrané způsoby.⁹¹ Dvůr představoval místo, kde se podle dobových konvencí vybrané chování od šlechticů přímo vyžadovalo. Jak píše historik Václav Bůžek (1959): „*Šlechtici pocházející z urozených předků byli předurčení k tomu, aby se lišili všemi svými činy - tedy chováním a jednáním – od ostatních lidí ve společnosti. K očekávanému vystupování potřebovali určité vlastnosti - některými byli obdařeni přímo od narození, jiné si museli osvojit za svého života.*“⁹²

Názory na vzdělání a společenské začlenění dvořana, systematicky a obsáhle vyjadřuje Baldassare Castiglione (1478 - 1529) v knize *Dvořan*. Baldassare Castiglione se narodil nedaleko Mantovy do šlechtické rodiny. Působil v italských městských státech (v historické literatuře nazývaných signorie), kde byla moc plně v rukou

⁸⁹ Tamtéž, s. 113

⁹⁰ Burke, P. *Italská renesance*, s. 171

⁹¹ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 119

⁹² Bůžek, V. *Urozenec*. In *Člověk českého raného novověku*, s. 98

šlechticů a dvořanů. Tak tomu bylo nejen v Mantově, ale i Urbinu, kde byl jeho otec ve službách rodu Gonzagů. Právě v období renesance platil dvůr v Mantově za nejvznešenější. Ne náhodou se na tomto dvoře objevovala celá řada významných umělců jako Raffael (1483 - 1520), Barroci (1528 - 1612), Bembo (1470 - 1547) a další. Svá studia započal Castiglione v šestnácti letech v Miláně, avšak po smrti svého otce v roce 1499 se vrací zpět do Mantovy a pokračuje v povinnostech vůči rodině Gonzaga. V roce 1504 pak odchází na pozvání Guibalda da Montefeltro (1472 - 1508) do služeb urbinského dvora. Své zkušenosti získané působením na renesančních dvorech, pak využil k sepsání svého nejznámějšího díla *Dvořan- Il Cortegiano* (dílo bylo sepsáno v letech 1508 - 1518, v době Castiglionova pobytu na urbinském dvoře) kde zobrazuje návod, jak se má dokonalý dvořan zhostit svých povinností.

Kniha zachycuje atmosféru dvorského kulturního prostředí v Urbinu v roce 1507, kdy se údajně uskutečnily rozhovory, které tvoří osnovu čtyř knih Dvořana. Postavy, které zde promlouvají, nejsou fiktivní, ve smyslu se jedná o významné šlechtice a příslušníky urbinského dvora. Obsahem knihy je jakási diskuze ve formě hry, ze které se postupně vynořuje představa dokonalého dvořana a dvorní dámy.⁹³ Castiglionovým záměrem je zpřístupnit myšlenky o chování dvořana italské i mimo italské společnosti nenásilnou formou. Té dosahuje především jazykovým vyjádřením, které se distancuje od dodržování čisté toskánštiny a je nahrazeno úsilím o přístupnost, srozumitelnost a vtipnost výrazu. Jazykový projev tak zde představuje živou a přirozenou mluvu dvorské společnosti. Proč se Castiglione odvrací od užití čisté (spisovné) toskánštiny je odůvodněno potřebou domluvit se i v jiných oblastech Itálie.⁹⁴ V knize je pak patrný Castiglionův odklon od minulosti a příklon k současnosti. Své úvahy o lepší přítomnosti promítá i do dvorské společnosti, kde je ideál středověkého rytíře nahrazen novým typem dvořana, který nutně musí nabýt i jistého vzdělání, kterým (ne náhodou) disponovala urbinská vládní složka, a které je v knize představeno v podobě rozhovorů jejich představitelů. Castiglionovo dílo se šířilo v prostředí královských dvorů a přispělo tak k vytvoření moderní představy o dokonalém muži a ženě, kteří v sobě spojují vlastnosti mravní s inteligencí, vzděláním a kulturou.⁹⁵

⁹³ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 11

⁹⁴ Tamtéž, s. 12

⁹⁵ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 15.

4.2.1 Dvořan jako vzor kulturních a morálních hodnot dvora

Kniha *O dvořanovi* byla vytvořena na popud Alfonse Ariosta (jemu je také kniha věnována), který si přál, aby Castiglione sepsal, jakým způsobem se má šlechtic žijící u dvora zhostit svých povinností. Kniha je zasazena do prostředí urbínského dvora, který se nacházel uprostřed Itálie směrem k Jaderskému moři. Zde vládl vévoda Frederico (1422 - 1482), jenž byl uznávaným panovníkem nejen pro své vojenské schopnosti, ale také pro svou zálibu v umění. Zanechal po sobě syna jménem Guid' Ubaldo (1472 - 1508), jež zdědil vedle otcovy vlády také všechny jeho vynikající vlastnosti. Třebaže byl od svých dvaceti let velmi vážně nemocný, bojoval ve službách neapolských králů Alfonse Aragonského (1448 - 1495) a Ferdinanda II. (1467 - 1496). Na jeho dvoře pobývalo mnoho urozených a zdatných šlechticů, se kterými rád hovořil, ovládal latinu a řečtinu.⁹⁶

Dvořan v podání B. Castigliona už není typickým středověkým rytířem, jehož hlavní ctností byla bojovnost. Tento středověký model chování a jednání šlechticů je doplněn o podněty antických tradic, v jejichž duchu se kladl důraz nejen na fyzickou zdatnost ale také na rozvoj duševních schopností, na všeobecnou vzdělanost.⁹⁷ V procesu této přeměny z rytíře v zcivilizovaného dvořana připadala klíčová úloha ženám. Dvůr v Urbínu je toho jasným příkladem. Manželka vévody Guibalda Elizabetha Gonzagová (1471 - 1526), byla známá pro svůj kultivovaný a ctnostný život. Jak píše Castiglione, byla vzorem mravů a příkladného chování: *„V její přítomnosti se k nenucenému chování družily nejpočetnější mravy, hry a smích byly kořeněny ostrým vitpem, ale též jemnocitem a vzájemnou úctou[...], i když si se smíchem někoho dobírala, prozrazovaly i tomu, kdo ji neznal, že je to neobyčejně ušlechtilá paní.“*⁹⁸

Považuji za důležité zmínit, za jakých okolností vznikla představa o dokonalém dvořanovi, neboť se domnívám, že tyto okolnosti a specifičnost prostředí mají velký vliv na její celkovou podobu. Na dvoře v Urbínu bývalo zvykem, že se všichni po večeři uchýlili do společnosti paní vévodkyně Elizabethy a oddávali se rozmanitým druhům zábavy v podobě hudby a tance, ale také se vyprávěly příběhy nebo se hrály hry. Občas se rozvíjely hovory na různé náměty, neboť se v paláci vyskytovalo mnoho vzdělaných a duchaplných mužů jako byli Giuliano de' Medici (1479 - 1516), Ludovico z Canossy

⁹⁶ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 34.

⁹⁷ Bůžek, V. *Urozenec*. In *Člověk českého raného novověku*, s. 98

⁹⁸ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 35

(1476 - 1532) nebo Ottaviano Fregoso (1470 - 1526). Zajímavá byla podoba, v jaké se zábava odehrávala. Hosté seděli do kruhu, vždy muž vedle ženy a pak začala zábava podle přání paní vévodkyně, která ji většinou dávala na starost své společnici paní Emílii (vdova po nelegitimním bratru vévody Guibalda, zemřela 1528). Ta navrhla hru, při které každý vysloví přání, jakou hru by chtěl hrát a poté se vybere ta, která se bude zdát jako nejvhodnější.⁹⁹ Vybrána byla hra pana F.Fregosy, jenž přišel s nápadem zvolit někoho ze společnosti a dát mu za úkol vylíčit dokonalého dvořana. Úkolu se pak zhostil Ludovico z Canossy. V této fázi se tak začíná utvářet prvotní obraz dokonalého dvořana, který se Castiglione snaží postupně dovést k dokonalosti.¹⁰⁰

V knize se nejprve setkáme s názorem, že by ideální dvořan měl být šlechtického původu, vzhledem k všeobecné váženosti, které se šlechtický stav těší, neboť jak se vyjadřuje Lodovico Fregoso: „*Máme-li se rozhodnout mezi dvěma dvořany, jejichž schopnosti se dosud neprojevily žádným činem ať dobrým či špatným, jakmile vejde ve známost, že jeden je šlechtického původu a druhý ne, toho neurozeného si hned každý bude méně vážit[...]*a bude ho stát mnoho námahy a času, aby vzbudil mezi lidmi dobré mínění o své hodnotě[...].“¹⁰¹

V rozhovoru je pak zmíněn výčet dovedností (služba ve zbrani, jízda na kole, lov, zápas...), které by měl dvořan ovládat. Všechny tyto činnosti by však měly být prováděny s půvabem. Ten je zde základní podmínkou, bez níž by všechny vlohy a vlastnosti dvořana neměly žádnou cenu. Kdo jím pak není od přírody obdařen, může se řídit obecným pravidlem, a to vyvarovat se co nejvíce jakékoli vyumělkovanosti a vkládat do všeho určité přezírání. „*Tvářit se, jako by nám to, co děláme, nepůsobilo námahu, jako bychom na to téměř ani nemysleli.*“¹⁰²

Dvořan by měl také umět dobře mluvit a psát, k tomu nutně potřebuje vzdělání. Oblast vzdělání by pak měla zahrnovat nejen literaturu, historii a malířství, ale také hudbu, protože jak píše Castiglione: [...], „*Už Platón a Aristoteles doporučovali, aby vzdělaný muž byl současně hudebník.*[...]“¹⁰³

⁹⁹ Tamtéž, s. 37

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 44

¹⁰¹ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 49

¹⁰² Tamtéž, s. 60

¹⁰³ Tamtéž, s. 86

Podstatnou záležitostí, je také osvojení vybraných způsobů, nezbytných pro každodenní styk s lidmi. V této věci není možné stanovit nějaké obecné pravidlo, podle kterého by se měl dvořan řídit. Na čem by si měl ale dát záležet, je příjemné chování ve styku s vladařem, tj. „*Musí hledět, aby vladař, kdykoliv ho uvidí, měl dojem, že s ním chce hovořit o něčem příjemném: dokáže to, bude-li dost chytrý, aby poznal, co se knížeti líbí, dost rozumný a úslužný, aby mu vyšel vstříc, a projeví-li dost pevnou vůli smířit se i s tím, co se jeho založení přičí[...].*“¹⁰⁴

Souhrn nejdůležitějších vlastností šlechtického chování, které Castiglione uvádí, a které bychom u dokonalého dvořana měli najít, lze shrnout do čtyř základních ctností. V první řadě, by měl dvořan-šlechtic projevovat chrabrost a statečnost službou ve zbrani, které předchází všestranná tělesná příprava. Dále by měl oplývat moudrostí, tj. být vzdělaný, umět číst, psát a počítat, ovládat cizí jazyky, vyznat se v historii, umět malovat i hrát na hudební nástroj, být dobrým řečníkem a stylistou. Ve svém jednání by měl být spravedlivý a čestný a své chování by měl zakládat na zdvořilosti a přívětivosti.¹⁰⁵ Nad těmito ctnostmi pak stojí všudypřítomná vznešenost šlechticova vystupování, se kterou jde ruku v ruce noblesnost, elegance a uvědomění si svého postavení ve společnosti.¹⁰⁶

Renesanční dvůr je mimořádným příkladem stylizovaného prostředí, kde se dvorské chování často ocitalo na rozhraní mezi skutečností a fikcí.¹⁰⁷ Zatímco Castiglione ve svém díle popisoval stranu dvorského prostředí v období renesance poněkud idealizovaně, jeho současník Machiavelli (1469 - 1529) neváhá ve svém díle *Vladař* zobrazit i temnější stránku tehdejšího dvorského života. Na rozdíl od Castigliona mu nešlo o zobrazení toho, co by vladaři měli dělat, ale co skutečně dělají. V jeho pojetí by měl vladař dělat to, co je nutné, protože pokud chce dosáhnout vyšších cílů, jakými jsou například stabilizace a blaho státu, musí jít mravní stránka stranou.

„Proto také vladař, který se chce udržet, se musí naučit ve vlastním zájmu zachovat se někdy třeba i ne ušlechtilé[...], proto, chce-li být někdo dobrým a úspěšným vládcem, musí se především vyhybat těm vlastnostem, které jeho moc ohrožují[...],

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 117

¹⁰⁵ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 291

¹⁰⁶ Bůžek, V. *Urozenec*. In *Člověk českého raného novověku*, s. 99

¹⁰⁷ Burke, P. *Dvořan*. In *Renesanční člověk a jeho svět*, s. 123

vždyť šlechtnost, by ho mohla v jisté situaci uvrhnout do záhuby[...].¹⁰⁸ Podle Machiavelliho má panovník řídit své činy nikoli podle morálních, ale logických kritérií, což ho vede k tomu, aby si kladl otázky, ovšem nikoli zda to co činí je dobré, ale zda je to logické a jestli je souvislost mezi prostředky, které používá a cílem, který sleduje.

4.2.2 Kavalírské cesty

Přestože mladí šlechtici získávali vzdělání a návyky vybraného chování hlavně při pobytech na dvorech panovníka, jejich osobnost zpravidla dozrávala až během kavalírské cesty (*kavalierreise, grand tour*). Tyto cesty umožňovaly šlechticům putovat po evropských univerzitách i dvorech, či poutních místech. Primárním účelem těchto cest, nebylo získání univerzitního titulu, ale poznání cizí země a jazyka, nabytí společenské obratnosti a především všestranná socializace mladého muže.¹⁰⁹ To také mimo jiné požadoval Castiglione ve svém Dvořanovi:

„Přál bych si, aby náš dvořan byl nejen zdatný, ale také prozíravý a chytrý a postaral se, aby ho, než nastoupí službu u dvora, kde ho nikdo nezná a nic o něm neví, předcházela dobrá pověst a aby se zde rozneslo, že se na jiných místech těšil úctě, [...] lidé uvěří, že když o něm tak mnozí příznivě smýšlejí, musí v něm něco být[...].“¹¹⁰

Během kavalírských cest se mladí šlechtici věnovali mnoha cvičením, která rozvíjela ctnosti vyžadované u vybraného chování. Jednalo se hlavně o tanec, šerm či jezdeckví, ale součástí těchto cvičení bylo také vzdělávání v oblasti práva, jazyků a dalších věd.¹¹¹ Během pobytu v zahraničí, který trval měsíce, někdy i roky získal šlechtic především zkušenosti a schopnosti důležité pro utváření vlastního názoru. Vzdělání se stávalo určujícím znakem šlechtice, neboť mu mělo poskytnout potřebné vědomosti k tomu, aby byl schopen zvládnout nároky svého budoucího úřadu, který se odvíjel od jeho dovedností a znalostí.¹¹² Mezi navštěvovaná místa patřila Itálie (Bologna, Padova), Francie, Španělsko, ale i české země. Právě do českých zemí bez větších obtíží pronikala také šlechta z ciziny. Důležitým aspektem pak byla osobní zkušenost šlechticů, získaná při kavalírských cestách, studiu v zahraničí nebo službou na jiném panovnickém nebo knížecím dvoře v cizině. Důležitou roli v utváření vztahů

¹⁰⁸ Machiavelli, N. *Vladař*, s. 59

¹⁰⁹ Lenderová, M. *Cestovatel*. In *Člověk českého raného novověku*, s. 240

¹¹⁰ Castiglione, B. *Dvořan*, s. 133

¹¹¹ Bůžek, V. *Urozenec*, s. 100

¹¹² Bůžek, V. *Urozenec*, s. 101

české šlechty se zahraničím, hrála rychlost, jakou se byly schopny české země otevírat Evropě na počátku 16. století.¹¹³

Kavalírské cesty do evropských zemí podnikali také čeští šlechtici. I v českém prostředí bylo vedle studia hlavním cílem těchto cest poznávání nových zemí a jejich kultury, zvládnutí alespoň základů některého cizího jazyka a prohloubení dosavadních jazykových znalostí. Kavalírské cesty tak v této době kombinovaly studijní prvky s poznávacími cestami. Častým cílem českých a moravských šlechticů byly jednotlivé univerzity v oblasti Svaté říše římské, centrem většiny kavalírských cest však byla Itálie. Z českých „kavalírů“ můžeme zmínit například Bedřicha z Donína (1574 - 1634). Ten pocházel z panské rodiny ve Slezsku a značného vzdělání nabyl už na pražské univerzitě jezuitské. S bratrem pak byli posláni ke dvoru do Vídně a odtud se vydali na cestu do Itálie. Jako další příklad pak můžeme uvést Kryštofa Haranta z Polzic a Bezdruzic (1564 - 1621). Přestože nepocházel z urozené rodiny, dostalo se mu kvalitního vychování. Na žádost svého otce odešel ke dvoru arciknížete Ferdinanda II. do Innsbrucku, kde získal znalosti z mnoha oborů a naučil se cizím jazykům. Společenský ruch na tomto dvoře a styky se zahraničními hosty pak pravděpodobně položily základy jeho cestovatelské zálibě. Ve svém životě podnikl několik zahraničních cest. Mimo jiné do Itálie, Jeruzaléma, ale také třeba na Krétu nebo do Egypta.¹¹⁴

Zájem však nebyl jen o Apeninský ale také o Pyrenejský poloostrov. Nemálo šlechticů, si odneslo zkušenosti právě ze Španělska, z doby kdy zde vládl habsburský monarcha Karel V. (1500 - 1558). Dědicem po Karlu V. se pak stal jeho jediný legitimní syn Filip II. (1527 - 1598).

Do Španělska podnikl kavalírskou cestu také Rudolf II. (1552 - 1612), který zde byl vychováván na dvoře svého strýce Filipa II. Hlavním cílem jeho cesty, bylo osvojit si dobré mravy a sblížit se s habsburským prostředím. Filip II. se také zasadil o to, aby se Rudolf sblížil s katolickou vírou. Výuka byla podobná jako ve Vídni, větší rozdíly byly patrné až ve vyšším stupni vzdělání, kde byl kladen důraz především na katolickou

¹¹³ Tamtéž, s. 97

¹¹⁴ Tichá, Z. *Jak starí Čechové poznávali svět*, s 311

nauku. Co se týče jazykové vybavenosti, nezbytná byla latina, Rudolf se však učil také francouzsky, španělsky, italsky a německy.¹¹⁵

Filip II. měl velký vliv na utváření charakteru Rudolfa II., neboť mu osobně dával ponaučení ohledně správného vystupování. Sedmiletý pobyt ve Španělsku tak zanechal na Rudolfovi znatelné stopy, jakými byla třeba upjatá dvorská etiketa nebo upřednostňování španělštiny při formálních hovorech.¹¹⁶ Nutno dodat, že Rudolfův pobyt ve Španělsku bývá často považován za příčinu, jež vedla k nadvládě Španělů a jezuitů, kteří v habsburské monarchii nastolili nesmiřitelný katolický směr.¹¹⁷

Kavalírská cesta byla jakýmsi završením výchovy a vzdělání. V podstatě tím končilo dětství a mládí a šlechtice neboť po návratu nastalo tzv. stabilizační období, kdy docházelo buď ke sňatku a založení rodiny, nebo ke vstupu do politického života, jemuž mělo být napomoženo právě osvojením znalostí a celého vzdělávacího procesu. Kavalírské cesty výrazně přispívaly k dozrání šlechticovi osobnosti a vyhraňování jeho názorů. Podílely se na formování jeho kulturních zájmů a v neposlední řadě rozšiřovaly šlechticův vzdělanostní obzor. Význam kavalírských cest tak lze spatřovat hned v několika rovinách, především kulturní, společenské a politické.

¹¹⁵ Janáček, J. Rudolf II., s. 33, 34.

¹¹⁶ Marshall, P. *Magický kruh Rudolfa II.: alchymie, astronomie a magie v renesanční Praze*, s. 39

¹¹⁷ Cerman, I. *Panovník*. In *Člověk českého raného Novověku*, s. 65

5. ZÁVĚR

Předmětem mé práce bylo vzdělávání a společenské chování na renesančních dvorech. Významným činitelem v oblasti vzdělávání se stal humanismus, jehož prostřednictvím se dostal do popředí zájmu také člověk a jeho rozum. Humanisté byli většinou profesionálními učiteli, kteří působili buď na univerzitě, nebo jako soukromí vychovatelé na panovnických dvorech. Vzdělání však neprobíhalo jen pod vlivem humanismu, mnohdy to byli sami panovníci, kteří toužili po kulturních novinkách. Renesanční vladaři rádi a hojně podporovali nejrůznější umělecké činnosti, nejčastěji pak formou patronace nebo mecenášství. Nejrozšířenější byla dvorská patronace, kdy umělec pobýval na dvoře svého patrona dlouhodobě a staral se o jeho umělecké potřeby. Důležitou součástí vzdělání pak byly kavalírské cesty, během kterých teprve docházelo k úplnému dozrání dvořanovi osobnosti.

Nezbytnou součástí vzdělání pak bylo osvojení vybraných způsobů chování. K této tématice se vyjadřuje několik dobových příruček, avšak mezi nejrozšířenější patřila kniha *O dvořanovi* od italského spisovatele Baldassara Castigliona, jež byla překládána do několika jazyků. Castiglione zde spojuje představu ideálního dvořana s návody společenského chování. Je nutné si však uvědomit, že slovo ideální je zde na místě, neboť výčet vlastností - dovedností, které by si dvořan měl osvojit, není možné v praxi zrealizovat. Protipól ke *Dvořanovi* můžeme nalézt v díle *Vladař* od Machiavelliho, jenž si neklade za cíl ve své knize zobrazit nějakou idealizovanou podobu vladaře (dvořana), jak je tomu u Castigliona, nýbrž poskytnout panovníkovi návod k vládnutí, jež odpovídá jeho skutečným možnostem, přičemž zdůrazňuje, že morální stránka musí jít někdy stranou, v zájmu splnění vyšších cílů, jaké spatřoval, třeba ve stabilizaci státu.

Vzdělávání v období renesance se stávalo důležitou součástí vladařova života, neboť vzdělanost dodávala panovníkovi na vznešenosti, vážnosti a prestiži. Panovníka však nevedla k pěstování vědění na dvoře jen touha po poznání, ale mnohdy i primárně pragmatictější důvody, týkající se především politiky. V průběhu doby se ze vzdělání stávala spíše nutná potřeba nezbytná pro plnění vladařových povinností.

6. RESUMÉ

Presented Thesis deals with education and social behaviour in the environment of Italian and Spanish Renaissance courts. Structure and system of courts are described including their functioning in social context. Examples of most significant courts are used.

Main focus is given on the fields of music and literature, it is presented analysis and reflection of such chosen fields. Education in its entirety is under influence of humanism, humanistic scholars lived, taught and worked at courts, they played role as tutors equally as their roles in everyday life of courts. Grand tours are depicted as an inseparable part of educational process of aristocrats, examples from Czech lands.

Opinions and ideas of outstanding philosophers and historians are presented in every part of the Thesis, their works are quoted and compared. Most relevant are Castiglione, Burckhardt, Burke, Kristeller, etc.

By this methods there is formed contribution to not entirely elaborated topic. The Thesis could be used as starting line to the next comprehensive study.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY

- BURCKHARDT, J. *Kultura renesanční doby v Itálii*. II. díl. Praha, 1912.
- BURKE, P. *Společnost a vědění*, Karolinum, Praha 2007. ISBN 978-80-246-1319-2
- BURKE, P. *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Mladá fronta, Praha 1996.
ISBN 80-204-0589-5
- BURKE, P. *The European Renaissance*, Blackwell Publishers Ltd, 1998.
ISBN 0-631-19845-8
- BŮŽEK, V. - KRÁL, P. *Člověk českého raného novověku*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-694-3
- CASTIGLIONE, B. *Dvořan*, Odeon, Praha 1978. Přeložil Adolf Felix
- ČERNÁ, J. a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Epocha, 2011. ISBN 978-80-7425-088-0
- GARIN, E. *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-653-0
- HANKINS, J. *Renesanční filosofie*. 1. Vyd. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 978-80-7298-418-3
- JANÁČEK, J. *Rudolf II. a jeho doba*. Praha: Svoboda, 1987.
- JOHNSON, P. *Dějiny renesance*. 1. Vyd. Brno: Barrister& Principal, 2004.
ISBN 80-86598-68-3
- KRISTELLER, P. O. *Osm filosofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad, 2007.
ISBN 978-80-7021-832-7
- KRISTELLER, P. O. *Renaissance thought and its sources*. New York: Columbia University Press, 1979. ISBN 0-231-04513-1
- KRISTELLER, P. O. *Renaissance Thought and the Arts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990. ISBN 0-691-02010-8
- MACHIAVELLI, N. *Vladař*. 3. vyd. Praha: Železný, 1997. ISBN 80-237-3544-6
Překlad Ivo Hajný
- MARSHALL, P. *Magický kruh Rudolfa II.: alchymie, astronomie a magie v renesanční Praze*. Praha: BB art, 2008. ISBN 978-80-7381-238-6

MIRANDOLA, P. *O důstojnosti člověka*. Praha: Oikoymenh, 2005. ISBN 80-7298-164-1 Překlad T. Nejeschleba

MONTAIGNE, M. de. *Eseje*. 2. vyd. Praha: ERM, 1995. ISBN 80-85913-12-7

PARKER, G. *Filip II. Španělský král z rodu Habsburků „Nejmocnější křesťanský vládce“*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-85946-94-7 Překlad Jiří Kasl

TICHÁ, Z. *Jak staří Čechové poznávali svět*. Praha: Vyšehrad, 1986.